

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ -

1931

Ε. Μ. της Κ. τ. Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ Ο ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ

Τὸ 1928 ἐζήτησα εἰς πραγματείαν μου, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν 63^{ον} τόμον τοῦ περιοδικοῦ *Hermes* σ. 241 — 58, ν' ἀποδείξω, ὅτι ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους φερόμενος Ἐπιτάφιος ἀστηρίκτως καὶ ἐκ προκαταλήψεως μέχρι τοῦδε παρ' ὄλων σχεδὸν τῶν φιλολόγων ἀθετεῖται καὶ ὅτι σοβαρώταται καὶ πολυάριθμοι θετικαὶ ἐνδείξεις ὑπάρχουν μαρτυροῦσαι ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου, ἐν ᾧ, πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐναντίον τῆς γνησιότητος ἐλέχθη, εἴτε προέρχεται ἐκ παρανοήσεως εἴτ' ἀποτελεῖ αὐθαίρετον ὑποκειμενικὸν ἰσχυρισμὸν — στερεῖται δὴ καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀποδεικτικῆς ἀξίας. Καὶ ὅμως, ὅτι θὰ ἐξαφνίζετο ἡ κοινὴ τῶν φιλολόγων γνώμη, ποῦ εἶχε συνηθίσει νὰ θεωρῇ τὴν ἀθέτησιν τοῦ ἔργου, ὡς καὶ ἀπολύτως καὶ τετραγωνικώτατ' ἀποδεδειγμένον, το ἐγνώριζα· ἤθελα ὅμως ν' ἀναγκάσω τοὺς ἐμμένοντας ἀκόμη εἰς τὴν ἀθέτησιν νὰ προσαγάγουν ἀληθινὰ ἐπιχειρήματα καὶ διὰ τοῦτο προσέθετα ἐν σελ. 257: « Ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου ἔχω προσαγάγει καὶ θετικὰ στοιχεῖα, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν. Τὸ *opus probandi* πίπτει τῶρα ἐπὶ τοὺς ὤμους ἐκείνων, ὅσοι θεωροῦν ἀκόμη ὑποβολιμαῖον τὸν Ἐπιτάφιον. Ἐφ' ὅσον δὲν παρουσιάζονται σοβαρὰ καὶ ἀντικειμενικῶς παραδεκτὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ἀθετήσεως, δικαιουται οὗτος νὰ θεωρῆται ὡς γνήσιος ».

Ἐπέρασαν ἀπὸ τότε τρία ἔτη καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οὐδεμία ἀναίρεσις τῶν γνωμῶν μου εἶδε τὸ φῶς. Τοῦναντίον μάλιστα, πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν ξένων φιλολόγων εἰς ἐπιστολάς πρὸς ἐμὲ ὠμολόγησαν, ὅτι μετεπείσθησαν, εἰς τὰ δύο δὲ καὶ μόνα, καθ' ὅσον γνωρίζω, δημοσιεύματα, ποῦ ἀναφέρεται ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Δημοσθένους, τάσσονται οἱ συγγραφεῖς ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς γνώμης μου. Καὶ ὁ μὲν Paul Maas, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Königsberg, τοῦ ὁποίου γνωστὴ εἶναι ἡ μεγάλη κριτικὴ αὐστηρότης εἰς ὄσους παρακολουθοῦν τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην μας, ἀναγνώσας εἰς τὰ τυπογραφικὰ δοκί-

μια τήν μελέτην, ἐπρόφθασεν εἰς τὸ ἴδιον τεύχος τοῦ Hermes σ. 258 — 60 νὰ προσαγάγη καὶ ἄλλο ἐπιχείρημα εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεώς μου, τήν παρὰ Λυκούργῳ (331) μίμησιν τοῦ πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν ἐκφωνηθέντος λόγου. Ὁ δὲ Wolf Aly, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ γερμανικοῦ Freiburg, γράφει εἰς τὸ βιβλίον του *Formprobleme der frühen griechischen Prosa*, Leipzig 1929 (Philologus, Supplementband XXI 3) σ. 90: Nach den Ausführungen von Sykutris Hermes 63 (1928) 241ff dürfen wir damit rechnen, dass die Rede wirklich von Demosthenes ist, der bekanntlich mit dem Lobe der Gefallenen beauftragt war. Sie ist jedenfalls ein rechtes Produkt aus dem Winter 338/7.

Ἐναντίον τῆς γνησιότητος ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Στέφανος Τραχήλης εἰς τὸν 42^{ον} τόμον τῆς « Ἀθηναῶς » (1930) σ. 197 — 216 διεξοδικήν μελέτην. Δυστυχῶς ἡ μελέτη αὕτη ὄχι μόνον δὲν τηρεῖ τοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα εἰς τὴν πραγματείαν μου καὶ παρέθεσ' ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει τὸ φαινόμενον, ὅτι ζητεῖ ν' ἀνασκευάσῃ πραγματείαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἀνέγνωσεν καὶ τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον δὲν γνωρίζει, παρὰ μόνον ἐκ τοῦ τίτλου καὶ ἐξ ἀκοῆς¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲν συνηθίζω νὰ ἐκφέρω ἰσχυρισμοὺς χωρὶς ἀποδείξεις καὶ παραπομπάς, παραθέτω κατωτέρω ὅλα τὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ κ. Τραχήλης ἀναφέρει καὶ καταπολεμεῖ τὰς γνώμας μου. Πλὴν τῆς γενικῆς παραπομπῆς εἰς τὸν Hermes ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας του, οὐδεμίαν ἀκριβεστέραν παραπομπὴν ὑπάρχει, ὡσάκις ὀνομαστικῶς ἀναφέρονται τὰ δῆθεν ἐπιχειρήματά μου.

Σελ. 197 « Τελευταίως ὁ κ. I. Συκουτρῆς προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ τὴν γνησιότητα τοῦ λόγου εἰς δύο κυρίως²⁾ ἐπιχειρήματα στηριζό-

¹⁾ Ὅτι ὁ κ. Τραχήλης ἀγνοεῖ τὴν Γερμανικὴν, γνωρίζω ἐκ προσωπικῆς αὐτοῦ ὁμολογίας πρὸς ἐμὲ (1930)· ὅτι ὁμοῦ δὲν κατέφυγεν εἰς τὴν βοήθειαν κανενὸς γερμανομαθοῦς, συνάγω (καὶ θὰ συναγάγῃ μετ' ἐμοῦ καὶ ὁ ἀναγνώστης) ἐκ τῆς ἀγνοίας ἢ παραμορφώσεως τῶν ἀπόψεών μου.

²⁾ Τὸ κυρίως ὑπογραμμίζω ἐγώ. Ὅτι ἡ προσθήκη τῆς λέξεως ὑπὸ τοῦ κ. Τραχήλη εἶναι σκόπιμος, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν σελ. 204, ὅπου αὕτη ἐπανέρχεται.

μενος, πρώτον ὅτι ὁ ἐπιτάφιος δὲν δύναται νὰ ἔχη τὸν τρόπον τοῦ δημηγορικοῦ γένους, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ εὐφημία καὶ ἡ πρὸς τὴν τῶν νεκρῶν ἀταραξίαν καὶ ἀπάθειαν εὐλάβεια ἐπέβαλλον εἰς τὸν λέγοντα ὠρισμένους περιορισμούς». Καὶ ἐν μακαρίᾳ πεποιθήσει, ὅτι ἡ εὐφημία εἶναι τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα, ἀναφέρει ὁ κ. Τραχήλης ἐν σ. 210, 213, 214, κάθε φοράν εἰρωνικῶς, τὴν εὐφημίαν, ὡς ἐξήγησιν τῶν μὴ Δημοσθενικῶν, κατ' αὐτόν, γλωσσικῶν στοιχείων, ποῦ ἀνακαλύπτει.

Ἄς ἴδωμεν ὁμῶς, πῶς ἔχει τὸ πρᾶγμα: Ἡ πραγματεία μου περιλαμβάνει 17 πυκνοτυπωμένας σελίδας, αἱ ὁποῖαι περιέχουν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, ἐφ' ὅσον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ζητήματος παρέλειψα νὰ ἐκθέσω, ἀφ' οὗ την εἶχεν ἤδη ἐκθέσει ὁ H. Lentz εἰς δύο, δυσεύρετα ἔστω, γυμνασιακὰ προγράμματα, καὶ τὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα παραπέμπω, οὐδέποτε σχεδὸν παραθέτω αὐτολεξεί. Ἐντὸς τῶν 17 αὐτῶν σελίδων ἀναφέρεται εἰς 5 1/2 μόνον στίχους τῆς σελ. 246 τὸ δεύτερον ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ὁ κ. Τραχήλης ἰσχυρίζεται, ὅτι θεωρῶ «κύρια» ἐπιχειρήματα, διὰ τῶν ἐξῆς καὶ μόνον λέξεων: «Εἰς ἓνα τοιοῦτον ἄνδρα (ἐμπειρον δῆλα δὴ τῶν ἐν Ἀθήναις συνθηκῶν), καὶ ὄχι εἰς ἓνα λόγιον τοῦ γραφείου ἀρμόζει ἐπ' ἴσης καὶ ἡ εὐλαβῆς προσοχὴ νὰ μὴ ἀναφέρῃ ὀνομαστικῶς τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς ἐπὶ τοῦ τάφου §§ 30 ἐ. (ἐν σημειώσει παραπέμπω εἰς τὸν Ἡρόδοτον 2, 86 καὶ Μενέξενον 238 C). Ὁ Ἰσοκράτης τοὺς ὀνομάζει εἰς τὸν Πανηγυρικόν του, διότι ὁ λόγος οὗτος δὲν ὑποτίθεται ἐκφωνούμενος ἐπὶ τοῦ τάφου. Ὁ Ἰμέριος ὁ σοφιστὴς τοὺς ὀνομάζει εἰς τὸν Πολεμαρχικόν του, ἂν καὶ εἶπε τὸν λόγον τοῦτον εἰς τὸν Κεραμεικόν».

Τὸ δὲ πρῶτον «κύριον» δῆθεν ἐπιχείρημα δὲν ἀνέφερα καὶ ὡς ἐπιχείρημα. Πρόκειται δῆλα δὴ περὶ τοῦ ἐξῆς. Μεθοδικὸς κανὼν τῆς λογικῆς λέγει, ὅτι ἡ ἀνασκευὴ μιᾶς πλάνης (καὶ πλάνη εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ ἀθέτησις τοῦ Ἐπιταφίου) παρουσιάζεται περισσότερον ὠλοκληρωμένη, ὅταν ὁ ἀνασκευάζων αὐτὴν δείξῃ καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν αὕτη ἐδημιουργήθη — χωρὶς νὰ εἶναι τοῦτο ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον. Ἐξετάζων λοιπὸν εἰς δύο καὶ μόνας σελίδας, πῶς συμβαίνει, ὥστε καὶ ἀρχαῖοι, ὅπως ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Διονύσιος, καὶ οἱ νεώτεροι ὅλοι σχεδὸν κριτικοὶ νὰ θεωρήσουν

ὕποβολιμαῖον τὸ ἔργον, ἀποδεικνύω, ὅτι εἰς τὸν Ἐπιτάφιον λείπουν ἢ εἶναι σχετικῶς σπανιώτερα ¹⁾ τὰ ἀγωνιστικὰ στοιχεῖα τῆς ῥητορικῆς τοῦ Δημοσθένους, ἢ ὀργή, ἢ πικρότης, ὁ σαρκασμός, τὸ πάθος, αἱ ἀπότομοι ἀποστροφαί, τὰ νακόλουθα, αἱ ἀποσιωπήσεις, «τὰ φορτικὰ ὀνόματα» κλπ., διότι πρόκειται περὶ ἔργου ἐπιδεικτικοῦ, ἐκφωνηθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου, ὅπου ἐπεβάλλετο κάποια εὐλάβεια καὶ ἀποχή ἀπὸ τῆς ὀξύτητος καὶ τῶν σφοδρότητων τῶν καθημερινῶν πολιτικῶν ἀγῶνων—ὅπως ἀκριβῶς καὶ σήμερον θὰ ἐθεωρεῖτο ἔλλειψις στοιχειώδους τάκτ καὶ εὐπρεπείας νὰ ὁμιλήσῃς εἰς ἐπικήδειον ἢ νεκρολογίαν περὶ ὠρισμένων πολιτικῶν πραγμάτων μὲ τὸν ἴδιον τόνον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁμιλεῖς περὶ αὐτῶν εἰς κύριον ἄρθρον ἢ εἰς κοινοβουλευτικὴν ἀγόρευσιν. Προσέθετα δ' ἐν τέλει τὸ ἐρώτημα, ἂν δὲν εἶναι πιθανώτερον ὁ Δημοσθένης ὁ ἴδιος νὰ προσήρμοσε τὸν τόνον τῆς ὁμιλίας του πρὸς τὰς συνηθείας τοῦ εἴδους τούτου τοῦ λόγου, παρὰ ὅτι κάποιος μεταγενέστερος σοφιστής, ποῦ θέλει νὰ περάσῃ ὡς Δημοσθένης καὶ θέλει καὶ ἢ μπορεῖ νὰ γράφῃ δημοσθενικά, θὰ παρητεῖτο ἴσα ἴσα τῶν χαρακτηριστικωτέρων στοιχείων τῆς Δημοσθενικῆς «δεινότητος».

Αὐτὰ εἶναι τὰ «κύρια» (ἢ μᾶλλον τὰ μόνα, διότι ὁ κ. Τραχήλης, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ γνῶσιν κανενὸς ἄλλου) ἐπιχειρήματά μου. Ἄν τοῦλάχιστον ἐγνώριζε καὶ αὐτὰ τὰ δύο ἔστω ἀκριβῶς καὶ ἐξ ἰδίας μελέτης καὶ ὄχι ἐξ ἀκοῆς ²⁾ μόνον!

Ἐν σελ. 204 λέγει: «οἱ περιορισμοὶ τοῦ ἐπιταφίου ἀληθῶς δὲν ἐπεβάλλοντο ὑπὸ ῥητῶν διατάξεων ³⁾, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ αἰσθήματος τῆς πρὸς τοὺς νεκροὺς εὐλαβείας καὶ δὴ κατὰ τρόπον ἐλαστικὸν ἀναλόγως τῆς δεισιδαιμονίας, τῆς μορφώσεως, τῆς πνευματικῆς στενότητος ἢ εὐρύτητος τοῦ λέγοντος». Καὶ ἐρωτῶ· ποῦ ἐγὼ ἀνέφερα, ὅτι ῥηταὶ διατάξεις ἐπέβαλλον περιορισμούς; Αὐτὸ το ἰσχυρίζεται ὁ κ. Τραχήλης, δεχόμενος ὅτι, ἂν ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἐπιταφίου δὲν ἀναφέρει τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς ὀνομασί, το κάμνει,

¹⁾ Δείγματα τοιούτων στοιχείων καὶ ἐκ τοῦ Ἐπιταφίου ἀπαριθμῶ ἐν σελ. 256.

²⁾ Πρέπει νὰ προσθέσω, διὰ νὰ κατανοηθῇ καλύτερον ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Τραχήλη, ὅτι ἡ μελέτη μου περὶ τοῦ Δημοσθενικοῦ Ἐπιταφίου ἀπετέλεσε τὸ κυριώτερον θέμα τῆς προφορικῆς μου πρὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς δοκιμασίας ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ.

³⁾ Ὑπογραμμίζω ἐγώ.

ἐπειδὴ το ἀπαιτεῖ ἡ ῥητορικὴ σχολή (σ. 203 καὶ 209), προσθέτων μάλιστα, ὅτι ὁ Πλάτων « ἀγνοεῖ τὸν λόγον τῆς εὐφημίας ταύτης, τῆς μὴ μνημονεύσεως δῆλα δὴ πρὸ τῶν νεκρῶν Ὀλυμπίων θεῶν », ἐνῶ ταυτοχρόνως παραθέτει καὶ τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Μενεξένου: ὦν τὰ μὲν ὀνόματα πρέπει ἐν τῷ τοιῷδε εἶναι¹⁾. Ἐπρεπε, βλέπετε, ὁ Πλάτων νὰ προσθέσῃ δασκαλικώτατα: « δὲν ἀναφέρω ὀνομαστὶ τοὺς Ὀλυμπίους θεούς, διότι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα τῶν συγχρόνων μου δὲν ἐπιτρέπει τὴν ὀνομασίαν των ἐπὶ τοῦ τάφου »! Καί, ἐν ᾧ ἰσχυρίζεται ὁ κ. Τραχήλης, ὅτι ἡ ἀποφυγὴ τῆς ὀνομασίας τῶν Ὀλυμπίων θεῶν εἶναι δίδαγμα τῆς σχολῆς — νὰ μας ἔλεγε τοῦλάχιστον, τίνα σκοπὸν ἐπεδίωκεν αὐτὸ τὸ δίδαγμα! — δὲν παρέχει καμμίαν παραπομπήν, παρασιωπᾷ, ὅτι ὁ κατ' ἐξοχὴν ῥήτωρ τοῦ γραφείου καὶ διευθυντῆς ῥητορικῆς σχολῆς Ἰσοκράτης ὀνομάζει εἰς τὸν Πανηγυρικὸν του τοὺς θεούς, ὅτι ὁ καθηγητῆς καὶ σοφιστῆς Ἰμέριος τους ὀνομάζει ἐπ' ἴσης, ὁμολογεῖ δὲ σ. 198¹⁾, ὅτι τὸ κυριώτερον ἐγχειρίδιον συγγραφῆς ἐπιταφίων λόγων, ποῦ ἔχομεν, ἡ ῥητορικὴ τέχνη τοῦ Ψευδοδιονυσίου²⁾, « οὐδόλως ὁμιλεῖ περὶ τῆς δεισιδαίμονος εὐφημίας » « διότι ἡ θρησκευτικὴ ἀντίληψις ἦτο διάφορος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του » — ἐκ τοῦ ὁποίου συνάγεται λογικῶς, ὅτι ἄρα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δημοσθένους ἡ θρησκευτικὴ ἀντίληψις ἀπηγόρευε τὴν ὀνομασίαν καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ ὁ γνήσιος Δημοσθένης ὤφειλε νὰ τὴν σεβασθῆ.

¹⁾ Ὁ κ. Τραχήλης δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸ χωρίον τοῦ Ἡροδότου 2, 86, ποῦ παραθέτω, οὔτε ὅτι τὸ ἴσμεν γὰρ παρὰ Πλάτωνι ὠβελίσθη ὄχι τῶρα, οὔτε ὑπὸ τοῦ κ. Συκουτρῆ, ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Wilamowitz.

²⁾ Ὁ κ. Τραχήλης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ῥητορικῆς τέχνης τοῦ « Διονυσίου » (ἐν ᾧ διακρίνει πάντοτε τὸν Δημοσθένην τοῦ Ψευδοδημοσθένους), προφανῶς ἐν τῇ πεποιθῆσει, ὅτι τὸ ἀνωνύμως παραδοθὲν τοῦτο ἔργον εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ τρεῖς αἰῶνας τοῦλάχιστον πρὸ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ζήσαντος Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, μὲ τὸν ὁποῖον ἔχει τόσην σχέσιν, ὅσην μὲ τὸν Δογγῆνον τὸ σύγγραμμα *Περὶ ὕψους*. Τὸ νοστιμώτερον εἶναι, ὅτι, ἐν ᾧ ὁ γνήσιος Διονύσιος ἀρνεῖται τὴν γνησιότητα τοῦ Ἐπιταφίου, ὁ Ψευδοδιονύσιος VI 6 τ. II σ. 278,5 Usener ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ, ὡς ἂν ἦτο γνήσιον ἔργον τοῦ Δημοσθένους. Ὁ κ. Τραχήλης δὲν παρετήρησε τίποτε, ἐν ᾧ θὰ ἤμποροῦσε νὰ το ἔβλεπεν εἰς τὸν *A. Schaefer, Demosthenes und seine Zeit* III² 36¹, ἂν τὴν ἐν σελ. 205¹ παραπομπήν δὲν εἶχε παραλάβῃ ἀδασανίστως ἀλλοθεν.

Ἐν σ. 201 λέγονται τὰ ἑξῆς: «καὶ ἔπειτα καὶ ἂν κατὰ τὴν γλῶσσαν ὄντως εὐρίσκεται ὁ Ὑπερείδης ἀφιστάμενος τοῦ καθαροῦ ἀττικοῦ τύπου ¹⁾, εἰς τὰ θρησκευτικὰ τοῦλάχιστον νόμιμα δὲν ἠδύνατο τόσον ἀκόμη ἔνωρις νὰ ἀποστῆ τῶν παραδεδομένων, ἂν ταῦτα ὄντως αὐστηρῶς ἐπεβάλλοντο». Ὁ ἀναγνώστης θὰ συναγάγῃ ἀναγκαίως ἐκ τῆς φράσεως ταύτης, ὅτι πράγματι ὁ Ὑπερείδης, ἀναφέρων ὀνομαστικῶς τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς εἰς τὸν Ἐπιτάφιόν του, διαψεύδει τὸν ἰσχυρισμόν μου, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὸν Δημοσθένην τοῦτο. Ὁ ἀναγνώστης παρακαλεῖται νὰ διεξέλθῃ τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Ὑπερείδους θὰ διαπιστώσῃ, ὅτι οὐδαμοῦ ὀνομάζεται οὐδεὶς ἐκ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν.

Σελ. 204. «Ἡ κυρία ²⁾ προσπάθεια τοῦ κ. Συκουτρῆ, ὅπως θεωρήσῃ τὸν ἐπιτάφιον ὡς ἀποτελοῦντα μέρος τῶν τελετουργικῶν πράξεων τῆς ταφῆς καὶ οὕτω προσδώσῃ εἰς αὐτὸν ἀκαμψίαν, δι' ἧς νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ ἡ ψυχρότης καὶ ἡ ἄκρα εὐφημία τοῦ Δημοσθενείου Ἐπιταφίου, δὲν φαίνεται νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν πραγμάτων».

Ὅτι ὁ ἐπιτάφιος ἀπετέλει μέρος τῆς τελετῆς τῆς ταφῆς, δὲν το λέγει ὁ κ. Συκουτρῆς· ἴτο λέγει ὁ Θουκυδίδης 2, 34 εἰς τὴν μόνην σφζομένην διεξοδικήν περιγραφὴν τοῦ ἐθίμου τούτου. Ὅτι ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Δημοσθένους ἔχει ἀκαμψίαν καὶ ψυχρότητα, δὲν το λέγει πάλιν ὁ κ. Συκουτρῆς· το λέγει ὁ κ. Τραχήλης καὶ το ἀμφισβητεῖ ὁ κ. Συκουτρῆς. Ἐγὼ ὁμιλῶ εἰς τὴν μελέτην μου περὶ «θέρμης καὶ ἐπιδράσεως» σ. 247, «περὶ συγκινητικῶν λόγων» σ. 248 περὶ «θρησκευτικῆς σοβαρότητος» 256 κλπ. Παρεδέχθην δὲ μόνον, ὅτι σχεδὸν λείπουν (καὶ ἔπρεπε νὰ λείπουν) τὰ ἀγωνιστικὰ στοιχεῖα τοῦ Δημοσθενικοῦ λόγου, αἱ βίαιαι ἐκφράσεις, ἡ πικρότης κατὰ τῶν ἀντιπάλων, ὁ πολεμικὸς τόνος γενικῶς, ποῦ συναντῶμεν εἰς τὰς δημηγορίας καὶ τοὺς δικανικοὺς τοῦ λόγου, ὅπως λείπουν ἀπὸ τὸν Μενέξενον τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα τοῦ Πλατωνικοῦ ὕφους ³⁾, ὅπως λείπουν ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Ὑπερείδους

¹⁾ Καὶ τὴν πρόληψιν αὐτὴν διέλυσα ὀριστικῶς, ἐλπίζω, εἰς τὸ περιοδικὸν Deutsche Literaturzeitung 1929, 702 - 6 — ἀλλ' αὐτὸ δὲν μας ἐνδιαφέρει ἐδῶ.

²⁾ Περὶ τῆς σκοπίμου προσθήκης τῆς λέξεως ταύτης ἴδε τάνωτέρω λεχθέντα.

³⁾ Ἰδε W e n d l a n d, Die Tendenz des platonischen Menexenos ἐν Hermes 25 (1890) 171 κέξ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐθεωρεῖτο νόθον τὸ ἔργον τοῦτο.

(τὸν ὁποῖον διαρκῶς ὁ κ. Τραχήλης ἀντιτάσσει πρὸς τὸν Δημοσθένειον [πρβλ. ἰδίως σ. 200], χωρὶς νὰ προσέξῃ, ὅτι ὅλα, ὅσα ἐπιρρίπτει κατὰ τοῦ Δημοσθενείου, συναντῶνται καὶ εἰς τὸν λόγον τοῦ Ὑπερείδους) ἢ χαρακτηριστικὴ τοῦ Ὑπερείδους χάρις, ἢ εὐφυολογία καὶ ἢ κομψότης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν λέγεται τώρα, οὔτε ὑπὸ τοῦ κ. Συκουτρῆ, ἀλλ' ἀπαντᾷ (διὰ ν' ἀναφέρω πρόχειρον βιβλίον) εἰς τὴν Γραμματολογίαν τοῦ Christ-Schmid εἰς τὴν 6^{ην} ἔκδοσιν τοῦ Α' τόμου (1912) σ. 613. Ἐκεῖ ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: «Διδακτικὸς διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ὀφείων τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ Ὑπερείδους, εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος... Εἰς τὴν ἐξόρμησιν πρὸς τὸ περιπαθὲς ἀπέτυχεν ἐνταῦθα ὁ ἀριστοτέχνης τῆς κομψῆς, εὐφυοῦς καὶ ἐτοιμολόγου nonchalance· ὁ Ἐπιτάφιος εἶναι ὁ μόνος λόγος τοῦ Ὑπερείδους, ποῦ ἔχει συνταχθῆ ἐπιμελῶς κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ ὁ ψυχρότερος».

Ἐν σ. 203 παραθέτει ὁ κ. Τραχήλης ἐντὸς εἰσαγωγικῶν, ἐπομένως ὡς κατὰ λέξιν παράθεσιν, χωρὶς ὅμως παραπομπήν, τὴν ἀκόλουθον φράσιν μου: (ἀπήτει) «οὐχὶ τὴν ἀγωνιστικὴν λέξιν, τὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν δικαστηρίων, ἀλλὰ τὴν γραφικὴν, κοινούς τινὰς τόπους, τὸ μὴ προσωπικὸν καὶ τὴν θρησκευτικὴν σοβαρότητα καὶ ἀταραξίαν τῆς νεκρικῆς τελετῆς» καὶ προσθέτει τὴν λίαν διαφωτιστικὴν κρίσιν, ὅτι εἶναι μὲν τοῦτο ἀληθές, «ἀλλ' ὄχι ἐν ᾧ μέτρῳ νομίζει». Τὴν φράσιν ταύτην οὐδαμοῦ τῆς πραγματείας μου λέγω. Εἶναι δημιούργημα τοῦ κ. Τραχήλη, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλεν εἰς ἐμὲ φράσιν, τὴν ὁποίαν κατήρτισεν ἀπὸ τὰ ἐν σελ. 256 λεγόμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἑλληνιστὶ παρατιθεμένων λέξεις ἀγωνιστικῆς καὶ λέξεις γραφικῆς καὶ μερικῶν γερμανικῶν λέξεων, τὰς ὁποίας, χωρὶς νὰ ἐννοῇ τὴν συνάφειαν τοῦ λόγου, ἀνεζήτησεν εἰς τὸ λεξικόν, ὅπως: Gemeinplätze, Volksversammlung, Gerichte, Ernst, Totenfest¹⁾. Συγχέων δὲ τὴν μεταξὺ ἀγωνιστικῆς καὶ γραφικῆς λέξεως διαφορὰν πρὸς τὴν συνήθειαν νὰ μὴ ἀναφέρονται ἐπὶ τοῦ τάφου οἱ Ὀλύμπιοι θεοί, νομίζει, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη (περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησ' ἀνωτέρω καὶ ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν εἰς τὴν Ῥητορικὴν

¹⁾ Τὴν λέξιν Überpersönliche (ὑπεράνω τῶν προσώπων, ὑπερατομικόν) ἀντελήφθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διεθνοῦς λέξεως Person ὡς «μὴ προσωπικόν» (Unpersönlich).

του ὁ Ἀριστοτέλης Γ 12) συνίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναφέρονται ὀνομαστὶ τὰ πρόσωπα καὶ οἱ τόποι. Ἔτσι ἀντικρούει ὁ κ. Τραχήλης τὴν ἰδικήν του παρανόησιν, ποῦ φορτώνει εἰς ἐμέ, παραθέτων τὰ κύρια ὀνόματα, ὅσα συναντῶνται εἰς τοὺς Ἐπιταφίους τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Λυσίου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ὑπερείδους — χωρὶς καὶ πάλιν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ κατ' οὐδὲν διαφέρει ὁ τοῦ Δημοσθένους, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἤμποροῦσ' ἀκόμη περισσότερα κύρια ὀνόματα νὰ παραθέσω.

Ἐν σελ. 244 σημ. 2 τῆς μελέτης μου διώρθωσα τὴν ἐν § 9 λέξιν ἐμμέτρους εἰς ἐν μέτροις καὶ ἡ διόρθωσις εἰσήχθη εἰς τὸ κείμενον ὑπὸ τοῦ W. Rennie, ἐκδώσαντος πρὸ ὀλίγου τὸν 3^{ον} τόμον τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν Bibliotheca Oxoniensis. Ὁ κ. Τραχήλης καὶ αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἀποδίδει διαστρεβλωμένην ἐν σ. 211 ἐν μέτρῳ.

Σημειῶνων τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἐν τῇ § 18 λεγομένων καὶ τοῦ χωρίου 18,20 ὁ Blass ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ χωρίον τοῦ Ἐπιταφίου εἶναι μίμησις τοῦ Περὶ τοῦ στεφάνου. Τὴν γνώμην ταύτην πολεμῶν ἐγὼ σ. 249 παρατηρῶ, ὅτι ταῦτ' ἀποτελοῦν συνήθη παρὰ Δημοσθένει ἰσχυρισμὸν (καὶ παραθέτω τὰ χωρία 6,27. 8,35. 9,28. 33. 18,295), ὁ ὁποῖος ἐνταῦθα ἀποσκοπεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἥτταν τῶν Ἀθηναίων καὶ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ ῥήτορος, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως κολακεύει τοὺς συμπολίτας· εἶναι λοιπὸν κάθε ἄλλο παρὰ γνώμη χάριν μιμήσεως ἀπλῶς καὶ ἄνευ λογικῆς ἀνάγκης παρατιθεμένη. Ἴδου τώρα, πῶς ἀποδίδει τὴν γνώμην μου ὁ κ. Τραχήλης σ. 213: «Ἐνταῦθα ἔχομεν πλήρη ἀπήχησιν τῶν παρὰ Δημ. II. τ. στεφ. 20 (ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ Blass, ὁ Συκ.». Παριστάνεται δῆλα δὴ ὁ Συκ. ὁμολογῶν, ὅτι ὁ κατ' αὐτὸν τὸ 338 γραφεὶς λόγος περιέχει ἀπήχησιν τοῦ Περὶ τοῦ στεφάνου λόγου, ὅστις ἐγράφη τὸ 330! Καὶ τοῦτο διότι ὁ κ. Τραχήλης μὴ δυνάμενος ν' ἀναγνώσῃ τὰ Γερμανικά, ἀναγινώσκων ὅμως τοὺς Ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς, εἶδε καὶ εἰς τοῦ Blass τὸ βιβλίον καὶ εἰς τοῦ κ. Συκουτρῆ τὴν πραγματείαν νὰ γίνεται παραπομπὴ εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον 18,20· ἐντεῦθεν ἐφαντάσθη, ὅτι συμφωνῶ μὲ τὸν Blass.

Τὸ χαρακτηριστικώτερον ὅμως παράδειγμα πίστεως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν γνωμῶν τοῦ ἀντιπάλου παρέχεται ἐν σελ. 204: «ἀλλὰ τὸ

τοῦ Δημ. (ὕφος) εἶναι παντελῶς ξένον, ὡς καὶ ὁ κ. Συκουτρῆς ὁμολογεῖ» — χωρὶς παραπομπὴν φυσικά. Φαντασθῆτε τῶρα τὸν κ. Συκουτρῆν νὰ γράφῃ ὀλόκληρον μελέτην, διὰ ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ Ἐπιτάφιος εἶναι ἔργον τοῦ Δημοσθένους, νὰ ὁμολογῇ ὅμως ταυτοχρόνως, ὅτι τὸ ὕφος τοῦ «εἶναι παντελῶς ξένον». Ἄς ἴδωμεν ὅμως, τί λέγει ὁ κ. Συκουτρῆς:

Ἐν σελ. 252 τῆς μελέτης μου ἐκφράζω τὴν ἐκπληξίν μου, διότι οἱ γράψαντες μέχρι τοῦδε κατὰ τῆς γνησιότητος, καὶ ἰδίᾳ ὁ Westermann, παρέλειψαν νὰ ἐξετάσουν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τοῦ ἔργου καὶ νὰ τὰ συγκρίνουν πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τῶν ὁμολογουμένως γνησίων ἔργων τοῦ Δημοσθένους, ἀφιερῶν δὲ 3½ σελίδας εἰς τὴν προσαγωγὴν ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς ὁμοιότητος τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους. Ποῖα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα¹⁾, θὰ εὔρη ὁ ἀναγνώστης κατωτέρω καὶ θὰ κρίνῃ τὴν ἀποδεικτικὴν τῶν δυνάμιν· εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅμως ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ὑποχρέωσις νὰ κρίνῃ καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ, πῶς αἱ 3½ σελίδες ἐπιχειρηματολογίας ὑπὲρ τῆς ταυτότητος τοῦ ὕφους ἀποτελοῦν ὁμολογίαν, ὅτι τὸ ὕφος τοῦ Ἐπιταφίου «εἶναι παντελῶς ξένον» πρὸς τὸ Δημοσθενικόν.

*
*
*

Ἀπὸ τάνωτέρω—καὶ ἀπηρίθμησα ὅλας τὰς περικοπὰς τῆς πραγματείας τοῦ κ. Τραχήλη, ὅπου ἀναφέρονται γινῶμαι δῆθεν ἰδικαί μου—ἀποδεικνύεται, νομίζω, πασιφανῶς, ὅτι ὁ γράψας δὲν ἔχει ἀκριβῆ γινῶσιν τῆς μελέτης μου καὶ ὅτι ἐπέτυχεν νὰ συγγράψῃ ἀνασκευὴν ἐργασίας, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδιέβασεν καὶ ν. Πρὸς μεγαλυτέραν ἀκόμη ἀπόδειξιν,

¹⁾ Ἐχων ἀνὰ χεῖρας ὁ κ. Τραχήλης τὸ Γερμανικόν κείμενον, εἶδεν ἐν ἀρχῇ τῆς σελ. 253 τὰς ἐλληνιστὶ παρατιθεμένας χαρακτηριστικὰς τοῦ Δημοσθενικοῦ ὕφους 24 ὅλας φράσεις, ποῦ συναντῶνται εἰς τὸν Ἐπιτάφιον. Καὶ περὶ αὐτῶν μὲν ἰσχυρίζεται σ. 210, χωρὶς ἴχνος ἀποδείξεως, ὅτι «τινὲς μὲν τούτων εἶναι κοινὰ καὶ εἰς ἄλλους ῥήτορας, ἐν συνόλῳ δὲ εἶναι ἐλάχισται ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς μὴ Δημοσθενείους» (ὁ κ. Τραχήλης ἀναφέρει εἰς τὴν μελέτην του ἐν τῷ συνόλῳ ὡς μὴ Δημοσθενείους 13 μόνον λέξεις καὶ 6 φράσεις), αἵτινες ἀνευρίσκονται παρὰ Δυσίᾳ, Ἰσοκράτει, Πλάτωνι, Δυκούργῳ, ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ἐγὼ ὁμολογῶ τὴν ἀλλοτριότητα ἀπὸ τοῦ Δημοσθενικοῦ ὕφους.

θ' αναφέρω διὰ βραχέων καὶ τὰ κυριώτερα ἐπιχειρήματα, ὅσα προσάγω εἰς τὴν πραγματείαν μου ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, τὰ ὅποια ἀγνοεῖ ὁ κ. Τραχήλης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ εἶναι δυνατὸν ὁ ἀναγνώστης, ποῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ εὕρη ἢ ν' ἀναγνώσῃ τὴν ἐργασίαν μου ἐκεῖνην, νὰ σχηματίσῃ γνώμην ἀκριβῆ περὶ τοῦ ἐπιμάχου ζητήματος, ποῦ τον ἐνδιαφέρει πάντως περισσότερο παρ' ὅσον αἱ κρίσεις περὶ προσώπων.

Ἐν σ. 243 ἀναπτύσσω τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ φερόμενος τοῦ Δημοσθένους Ἐπιτάφιος ἀποκλείεται νὰ εἶναι ψευδεπίγραφος ἢ «μελέτη» ἢ παρόμοιον προῖον καλοπροαιρέτου καὶ ἀδόλου ἀσκήσεως· ἀλλ' ὅτι ἢ γνήσιον ἔργον τοῦ Δημοσθένους εἶναι ἢ ἔργον γραφὲν μετὴν πρόθεσιν νὰ πιστευθῇ ὡς ἔργον Δημοσθενικόν. Καὶ ὁμοίως ὁ κ. Τραχήλης σ. 205 ἐξακολουθεῖ μακαριώτατα νὰ πιστεύῃ μετὰ τοῦ Spengel, ὅτι πρόκειται περὶ «μελέτης», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος προσπαθῇ «νὰ δώσῃ εἰς μαθητὰς κανονικὸν τύπον ἐπιταφίου».

Ἀναλύων καὶ ἐρμηνεύων τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου εἰς τὰς σελ. 244-52 καταδεικνύω, ὅτι καὶ ἡ διάταξις αὐτοῦ εἶναι ἐπιτυχῆς καὶ ὄχι ἀναξία τοῦ Δημοσθένους, παρ' ὅσα λέγει ὁ Blass, καὶ εἰς τὰ ἐπι μέρους, ἀρκεῖ νὰ ἐρμηνευθοῦν καλῶς καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν θέσιν των ἐντὸς τοῦ ὅλου, δὲν ὑπάρχει τίποτε, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχε γράψῃ ὁ Δημοσθένης. Καὶ εἰδικώτερον:

Α') Διὰ τὰς §§ 12-14 καταδεικνύω, ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Westermann, α') ὅτι ἦτο ἀπαραίτητος ἡ προεισαγωγὴ αὕτη καὶ παράκλησις πρὸς εὐνοίαν, διότι μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἐπαίνου τῶν νικητῶν καὶ ἐνδόξων προγόνων εἰς τὸν ἐγκωμιασμὸν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἦσαν νικημένοι καὶ ἐν ἀδόξῳ διὰ τὰς Ἀθήνας μάχῃ ἔπεσαν, β') ὅτι τὰ ἐν § 14 λεγόμενα ἔχουν τὸ ἀνάλογόν των εἰς τὰ 18,277.

Καὶ ὁμοίως ὁ κ. Τραχήλης σ. 212, εὕρισκει εἰς τὴν φράσιν § 13 καὶ τοὺς ἔξω τοῦ γένους πρὸς τὸν τάφον ἠκολουθηκότας πρὸς εὐνοίαν παρακαλέσαι «διαστροφὴν» τῶν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου 2, 34 καὶ 36 καὶ Πλάτωνος Μενεξ. 235B καὶ Ἰσοκράτους 8,87 λεγομένων, ὅτι παρίσταντο καὶ ξένοι εἰς τὰς δημοσίας ταφάς, θεωρεῖ δὲ «πρωτάκουστον νὰ ἐπικαλῆται ὁ ῥήτωρ ἐν ἐπιταφίῳ τὴν εὐνοίαν εἴτε τῶν μὴ συγγενῶν εἴτε τῶν ξένων» (ὥστε θὰ ἔπρεπε τῶν συγγενῶν τὴν εὐνοίαν νὰ ἐπι-

καλεσθῆ, προκειμένου νὰ ἐγκωμιάσῃ τοὺς ἀνθρώπους των!)¹⁾, καὶ ἐκπλήττεται διὰ τὰ ἐν § 14 λεγόμενα, ἐν ᾧ τὰ ἴδια περίπου λέγει ὁ Δημοσθένης ἀλλαχοῦ 18,277 καὶ ὁ Ὑπερείδης ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ § 2.

Β') Διὰ τὰς §§ 25 καὶ 26 κατέδειξα, ὅτι ὅσα λέγονται περὶ τοῦ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀσκουμένου ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῶν πολιτῶν ἐλέγχου τῆς κοινῆς γνώμης, εἶναι ἀπόψεις καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Δημοσθενικῶν ἔργων ἀναπτυσσόμενα. Καὶ ὅμως ὁ κ. Τραχήλης σ. 214 εὐρίσκει, ὅτι εἶναι «πολὺ ταπεινὸν» ν' ἀναφέρῃ μεταξὺ τῶν προσόντων τῆς δημοκρατίας τὸν ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἀσκούμενον ἀμοιβαῖον ἔλεγχον, χωρὶς νὰ σκεφθῆ, ὅτι καὶ ὁ γνήσιος Δημοσθένης 22,31 καὶ ὁ Ὑπερείδης Ἐπιταφ. § 25 μὲ τὸν αὐτὸν «πολὺ ταπεινὸν» τρόπον ὁμιλοῦν.

Γ') Διὰ τὰς §§ 27-31, αἱ ὁποῖαι ἀπαριθμοῦν τὰς 10 φυλάς τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς ἐπωνύμους των καὶ ἐπροκάλεσαν τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀθετούντων τὸν λόγον, κατέδειξα, ὅτι ἀποτελοῦν σημαντικωτάτην ἔνδειξιν ὑπὲρ τῆς γνησιότητος, α') διότι τοιαύτη περικοπὴ δὲν ἀπαντᾷ εἰς ἄλλους ἐπιταφίους²⁾ καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο εὐκολον εἰς ἓνα μιμητὴν νὰ καινοτομήσῃ, β') διότι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς περικοπῆς ταύτης μαρτυρεῖ περὶ τοῦ γνησίως Ἀττικοῦ, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἀγνώστου αἰσθήματος, ὅτι αἱ 10 φυλαὶ ἀπετέλουν τὰ 10 συντάγματα τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατεύματος, καὶ ὅτι οἱ ἀνήκοντες εἰς ἐκάστην φυλὴν εἶχαν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ φανοῦν κατώτεροι τοῦ ἐπωνύμου της ἥρωος, ὅπως καὶ σήμερον τὸ παρελθὸν ἐκάστου συντάγματος ἐπιβάλλει ὠρισμένας ἠθικὰς ὑποχρεώσεις καὶ παρέχει ὠρισμένα πρότυπα διὰ τοὺς κατατασσομένους εἰς αὐτό. Διὰ τοῦτο ἄλλως τε καὶ τὰ λείψανα τῶν πεσόντων ἐκάστης φυλῆς κατετίθεντο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης,

¹⁾ Ὁ κ. Τραχήλης, αἰσθανόμενος τὴν ἀντίρρησην, προσθέτει ἐν σημειώσει, ὅτι ἀφ' οὗ χίλιοι ἦσαν οἱ ἐν Χαιρωνείᾳ νεκροί, «οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀθηναίων θὰ εἶχον ἐγγυτέραν ἢ ἀπωτέραν συγγένειαν πρὸς τοὺς θαπτομένους». Ἀλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὴν γνώμην αὐτὴν, ἡ ὁποία λησμονεῖ, ὅτι αἱ Ἀθηναὶ εἶχαν 20000 ἄνδρας ἐλευθέρους πολίτας, ἐπομένως δὲν ἦσαν Κουκουβάουνες, πάλιν ἀναγνωρίζει ὁ κ. Τραχήλης, ὅτι ὑπῆρχαν, τινὲς ἔστω, «ἔξω τοῦ γένους».

²⁾ Ὁ κ. Τραχήλης σ. 205 εἰκοτολογεῖ φυσικὰ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦντλησεν ἐξ ἄλλων ἐπιταφίων—τί του στοιχίζει ἄλλως τε νὰ πλάσῃ καὶ ἄλλους ἐπιταφίους; Οἱ ἀρχαῖοι πάντως ἐγνώριζαν, ἐκτὸς τῶν σφζομένων, μόνον τοῦ Γοργίου τὸν Ἐπιτάφιον.

εις ἴδιαν λάρνακα, πρὸς ταύτην δ' ἀποτεινόμενον ἑκάστοτε πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὸν Δημοσθένην, γ') διότι ἡ σειρά, καθ' ἣν ἀναφέρονται αἱ 10 φυλαί, εἶναι ἡ ἐπίσημος, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν μόνον γνωστῆ σειρά, ἐν ᾧ ὅλοι οἱ συγγραφεῖς, ὅσοι ἀναφέρουν καὶ τὰς 10 φυλάς, ἀγνοοῦν τὴν ἐπίσημον αὐτὴν σειράν καὶ θὰ τὴν ἠγνόει ἐπ' ἴσης καὶ ἕνας μεταγενέστερος σοφιστής, δ') διότι καὶ τὰ μυθολογικὰ παραράματα, ὅτι ὁ Ἀκάμας ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου § 29 καὶ εἶχε μητέρα τὴν Αἴθραν καὶ ὅτι ὁ Οἰνεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ Διονύσου § 30, ἐξηγοῦνται καλύτερα εἰς τὸ στόμα τοῦ πολιτικοῦ Δημοσθένους παρὰ εἰς τὴν γραφίδα λογίου, μὲ τὴν βοήθειαν μυθολογικῶν ἐγχειριδίων ἐργαζομένου σοφιστοῦ.

Μεγαλύτεραν σημασίαν διὰ τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος, παρὰ τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ λόγου, ὅστις κατ' ἀνάγκην γενικότητος περιέχει, ἔχουν αἱ §§ 18 - 24, ὅπου ἐκτίθενται τὰ κατὰ τοὺς προκειμένους νεκροὺς τοῦ 338. Τὰς παραγράφους ταύτας ἀναλύω καὶ ἐρμηνεύω διεξοδικῶς εἰς τὰς σελ. 247-52, καταλήγω δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τίποτε δὲν περιέχουν, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη γραφῆ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἢ νὰ προδίδη συγγραφέα γράφοντα μετὰ τὸ 338 καὶ γνωρίζοντα τὴν κατόπιν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ¹⁾ — σημαντικώτατον μεθοδικὸν κριτήριον τῆς γνησιότητος. Ὅλως τούναντίον· πλεῖστα θετικώτατα στοιχεῖα μαρτυροῦν, ὅτι ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους τὸ 338.

1) Τὸ συναίσθημα, ὅτι ἐν Χαιρωνείᾳ ἐπολέμησαν οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐλευθερία συνετάφη μετὰ τῶν ἐκεῖ πεσόντων—συναίσθημα θαυμασίως διατυπούμενον εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους 18,289 παρατιθέμενον ἐπιτύμβιον ἐπί-

¹⁾ Καὶ πράγματι τοιοῦτόν τι ἀνεκάλυψεν ὁ κ. Τραχήλης σ. 214. Ἐν § 23 λέγεται· ἐπειδὴ γοῦν ἡ πεπερωμένη τούτους ἀνεῖλεν, οὐδεὶς ἀντίεστη τῶν λοιπῶν. Ἡ «ἄτοπος χρῆσις τοῦ ἀορίστου ἀντίεστη» μαρτυρεῖ, ὅτι «ὁ γράφων κρίνει ἐκ χρονικῆς ἀποστάσεως τὰ γεγονότα». Τί σημαίνει, ὅτι ὁ λόγος ἐξεφωνήθη μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς εἰρήνης; τί σημαίνει, ὅτι πρὸ πολλοῦ ἤδη, μὲ τὴν ἐναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων, εἶχε παύσει πᾶσ' ἀντίστασις; ὁ Δημοσθένης ὁ γνήσιος ἔπρεπε νὰ γράψῃ οὐδεὶς ἀνθίσταται ἢ οὐδεὶς ἀνθίστατο ἢ δὲν ἠξεύρω ποῖον χρόνον, ὅχι ὁμως, πρὸς Θεοῦ, ἀόριστον· αὐτὸν μόνον ὁ Λυκοῦργος (μετήλλαξαν, μετέπεσεν § 50) μετὰ πάροδον 7 ἐτῶν ἐδικαιοῦτο νὰ χρησιμοποιοῦσθαι!

γραμμα—εύρίσκει υπέροχον ἔκφρασιν εἰς τὰς § § 23έ. Ἄς μου ἐπιτραπῆ νὰ τας παραθέσω: καὶ τὰ μὲν ἄλλ' ἔστιν τούτων, ὡς ἕκαστος ἔχει γνώμης, οὕτως ὑπολαμβάνειν· ὁ δ' ἅπασιν ὁμοίως τοῖς οὖσιν ἀνθρώποις γεγένηται φανερόν, ὅτι ἡ πάσης τῆς Ἑλλάδος ἄρ' ἐλευθερία ἐν ταῖς τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ψυχαῖς διεσώζετο· ἐπειδὴ γοῦν ἡ πεπωμένη τούτους ἀνείλεν, οὐδεὶς ἀντίεστη τῶν λοιπῶν. καὶ φθόνος μὲν ἀπειρή τοῦ λόγου, δοκεῖ δὲ μοί τις ἂν εἰπὼν ὡς ἡ τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀρετὴ τῆς Ἑλλάδος ἦν ψυχὴ τὰληθὲς εἰπεῖν· ἅμα γὰρ τὰ τε τούτων πνεύματ' ἀπηλλάγη τῶν οἰκείων σωμάτων, καὶ τὸ τῆς Ἑλλάδος ἀξίωμα ἀνήρηται. μεγάλην μὲν οὖν ἴσως ὑπερβολὴν δόξομεν λέγειν, δητέον δ' ὁμῶς· ὥσπερ γάρ, εἴ τις ἐκ τοῦ καθεστηκότος κόσμου τὸ φῶς ἐξέλοι, δυσχεροῆς καὶ χαλεπὸς ἅπας ὁ λειπόμενος ἂν ἡμῖν βίος γένοιτο, οὕτω τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀναιρεθέντων ἐν σκότει καὶ πολλῇ δυσκλείᾳ πᾶς ὁ πρὸ τοῦ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων γέγονεν». Σπανίως νικημένοι ἀτυχοῦς πολέμου ἐξυμνήθησαν μὲ μεγαλυτέραν θερμότητα. Ὁ καημὸς, ποῦ θερμαίνει τὰ λόγια τοῦ ῥήτορος, δὲν ξεσπᾷ εἰς ὑστερικές κραυγὰς καὶ ὀλοφυρμούς· εἶναι καημὸς ἐσωτερικὸς καὶ δι' αὐτὸ ἀσυγκρίτως βαθύτερος, καημὸς ποῦ γιγαντῶνεται μὲ τὴν διαρκῆ προσπάθειαν, (πρβλ. τὰς δύο προδιορθώσεις: καὶ φθόνος μὲν... καὶ μεγάλην μὲν οὖν ἴσως...) νὰ μὴ ξεχειλίση, νὰ μὴ φθάσῃ εἰς ὑπερβολάς, ποῦ νὰ ψυχράνουν τὴν συμπόνιαν ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀκροατῶν, ἀκόμη καὶ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων. Καὶ ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου τῶν νεκρῶν, ποῦ ἔπεσαν εἰς τὴν Χαιρώνειαν ἄμοιροι στρατιῶται δυσμοίρου πολέμου, ἀνωφελῆ θύματα τῆς πολιτικῆς του, καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς σπαραγμένης του ψυχῆς αἰσθάνεται ν' ἀναβαίνουν τὰ σκοτάδια ἐνὸς ταπεινοῦ παρόντος, ἐνὸς ἀβεβαίου μέλλοντος, τὰ συντρίμματα τῶν ἐλπίδων, τῆς μεγάλης Ἰδέας τὰ ἐρείπια, τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐξουθένωσις· τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀναιρεθέντων ἐν σκότει καὶ πολλῇ δυσκλείᾳ πᾶς ὁ πρὸ τοῦ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων γέγονεν¹⁾).

¹⁾ Διὰ τὴν περικοπὴν αὐτὴν ὁ κ. Τραχήλης σ. 214 δὲν ἔχει ἄλλο τίποτε νὰ εἰπῆ, παρ' ὅτι ἡ φράσις εἶναι «ἀμφιδόλου νοήματος» καὶ ὅτι τὴν λέξιν ζῆλος μεταχειρίζονται καὶ ὁ Λυσίας, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ὑπερείδης! Συμπέρασμα: Ὁ Δημοσθένης, ὅπως κάθε ῥήτωρ σεβόμενος ἑαυτόν, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῆ λέξιν, πανελλήνιον ἔστω, τὴν ὁποῖαν ὁμῶς, πλὴν τοῦ Πλάτωνος, ἐπρόκειτο νὰ μεταχει-

2) Ὅτι αἰτία τῆς ἥττης πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ τύχη §§ 19. 21 ἐπαναλαμβάνει ὁ Δημοσθένης πολλάκις εἰς τὸν Περὶ τοῦ στεφάνου λόγον (§§ 194. 200. 207. 245. 253) καὶ συμφωνοῦν μὲ ὅσα καὶ ἀλλαχοῦ ὁ ῥήτωρ λέγει περὶ τῆς τύχης¹⁾. Ὡσαύτως πρὸς τὰ ἐν § 19 λεγόμενα, ὅτι ἡ ἥττα τῶν ἐπιζώντων μόνον εἶναι, οἱ πεσόντες δ' ἀμφοτέρωθεν εἶναι νικηταί, παράβαλε Περὶ τοῦ στεφ. 208 καὶ τὰ χωρία ἐν σ. 248⁴.

3) Ὅσα λέγει περὶ τοῦ Φιλίππου § 20 νομίζω τοίνυν καὶ τοῦ τῆς χώρας ἡμῶν μὴ ἐπιβῆναι τοὺς πολεμίους πρὸς τῇ τῶν ἐναντίων ἀγνωμοσύνη²⁾ τὴν τούτων ἀρετὴν αἰτίαν γεγενῆσθαι κατ' ἄνδρα γὰρ πείραν εἰληφότες οἱ τότε συμμείξαντες ἐκεῖ, οὐκ ἐβούλοντ' αὐθις εἰς ἀγῶνα καθίστασθαι τοῖς ἐκείνων οἰκείοις, ὑπολαμβάνοντες ταῖς μὲν φύσεσιν ταῖς ὁμοίαις ἀπαντήσεσθαι, τύχην δ' οὐκ εὐπορον εἶναι τὴν ὁμοίαν λαβεῖν κλπ., προσαρμόζονται πλήρως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Δημοσθένους, ὁ ὁποῖος οὔτε τὴν «φιλανθρωπίαν» τοῦ Φιλίππου θέλει, ν' ἀναγνωρίσῃ οὔτε καὶ ἀκαίρους παλληκαρισμοὺς κάμνει, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην καὶ ἔχει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξάρῃ, ὅσον ἡμπορεῖ, τὴν ἀρετὴν τῶν πεσόντων. Ὅτι καὶ ἐδῶ κατώρθωσεν ὁ συγγραφεὺς νὰ τηρήσῃ τὸ προσήκον μέτρον, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ χαρακτηριστικὸν φαινόμενον, ὅτι δύο ἀρνηταὶ τῆς γνησιότητος ἐπιρρίπτουν ἐπὶ τῆς περικοπῆς ταύτης ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους μομφάς. Ὁ Westermann εὕρισκει, ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα «*abjecta et humilis adulatio*», ὁ κ. Τραχήλης σ. 205 θεωρεῖ τοῦτο «ἀληθῶς ἀνόητον καὶ θρασυδείλου ἴδιον», διότι γνωρίζει, λέγει, «ἐκ τοῦ Λυκούρ-

ρισθῆ μετὰ 15 χρόνια ὁ Ὑπερείδης! Ἐπ' ἴσης δὲν του ἐπετρέπετο νὰ γράψῃ φθόνος μὲν ἀπειή τοῦ λόγου, ἀφ' οὗ εἰς τὸν Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ λόγον 71 εἶχε προτιμήσει τὴν διατύπωσιν οὕτω γὰρ ἴσως ἀνεπίφθονον εἰπεῖν.

¹⁾ Τὰ χωρία σ. 248².

²⁾ Τὴν λέξιν ἀγνωμοσύνη δὲν ἐννοῶ, διότι «ἐλλειψις τοῦ νοῦ» δὲν δύναται νὰ δώσῃ νόημα ἱκανοποιητικὸν ἐνταῦθα (σ. 248⁶. μήπως πρέπει νὰ γραφῆ εὐγνωμοσύνη;). Ὁ κ. Τραχήλης, μὴ ὑποπτεύων τὰς δυσκολίας, τὴν μεταφράζει «ἐλλειψις στρατηγικοῦ νοῦ» σ. 205, εὕρισκει δὲ σ. 213 «παράδοξον» τὴν σημασίαν ταύτην, ἐν ᾧ παράδοξον εἶναι, ὅτι δὲν ἐπρόσεξεν, ὅτι ἀγνώμων εἰς τὰρχαῖα ἑλληνικὰ (τὰ παραδείγματα παρέχει οἷονδὴποτε λεξικόν) λέγεται ἐκεῖνος, ποῦ δὲν ἔχει τὸν προσήκοντα νοῦν ἢ τὰ προσήκοντα αἰσθήματα.

γου και του Ὑπερείδου» (sic! Εἶμαι περίεργος νὰ μάθω, ἀπὸ ποῖον λόγον τοῦ Ὑπερείδου το γνωρίζει ὁ κ. Τραχήλης), ὅτι ἡ κατάστασις ἐν Ἀθήναις ἦτο δεινὴ. «Ὡστε περίσκεψίς τις μᾶλλον καὶ γενναιοφυχία τοῦ Φιλίππου πρὸς τὴν ἔνδοξον πόλιν ὑπηγόρευσαν εἰς αὐτὸν τὴν εἰρήνην παρὰ ὁ φόβος» (σ. 206). Καὶ πρῶτον ἐρωτᾶται· ποῦ ὁ Ἐπιτάφιος ὁμιλεῖ περὶ φόβου; καὶ τί ἄλλο σημαίνουν τὰ ἐν § 20 λεγόμενα παρὰ «περίσκεψιν» ἀκριβῶς, ποῦ ἀναγνωρίζει καὶ ὁ κ. Τραχήλης; Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ, ὅτι μόνον ἐκ γενναιοφροσύνης ὄντως ἐνήργησεν ὁ Φίλιππος¹⁾, τί ὑποχρέωσιν εἶχεν ὁ γνήσιος Δημοσθένης νὰ συμμερισθῆ τὴν ἀντικειμενικὴν αὐτὴν γνώμην; Καὶ δὲν εἶναι δεῖγμα γνησιότητος, ὅτι ὁ γράφων ἀποδίδει τὴν φαινομενικὴν αὐτὴν γενναιοφροσύνην εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν πεσόντων καὶ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς ἐνδεχομένης δυσκολίας περὶ τὴν συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος — καὶτι ποῦ ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἔκαμνεν ἓνας μεταγενέστερος σοφιστής, γράφων εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ μακεδονικαὶ φάλαγγες ἐκυριάρχουν τῆς Ἀσίας;

4) Ὡς ὑπευθύνους τῆς ἥττης ἀναφέρει ὁ Ἐπιτάφιος τοὺς στρατηγοὺς τῶν Θηβαίων § 22, διαστέλλων αὐτοὺς τοῦ Θηβαϊκοῦ λαοῦ. «Ἀπόδειξις σοβαρὰ ἐναντίον τῆς γνησιότητος» — λέγουν ὅλοι καὶ ὁ κ. Τραχήλης σ. 206 μετ' αὐτῶν. Τὸ δυστύχημα ὁμως δι' ὅλους εἶναι, ὅτι τὰ ἴδια λέγει ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν Περὶ τοῦ στεφάνου § 300 οὐδὲ γ' ἠττήθην ἐγὼ... ἀλλ' οἱ τῶν συμμάχων στρατηγοὶ καὶ αἱ δυνάμεις τῆ τύχῃ καὶ 303 στρατηγῶν φαυλότης καὶ 194 οὐδ' ἐστρατήγουν ἐγὼ καὶ 247· ἂν δ' ἐκεῖ δὲν ἀναφέρει ὀνομαστὶ τοὺς Θηβαίους, το κάμνει, διότι δὲν ἤθελε νὰ θίξῃ τὴν πόλιν, ἡ ὁποία μετὰ τὸ 335 ἀπέλαυε τῶν γενικῶν συμπαθειῶν, καὶ τοὺς φυγάδας, οἱ ὅποιοι τὸ 330 (ὄχι ὁμως τὸ 338) εὗρισκοντο πολυάριθμοι εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ ποῖος δὲν ἐννόει ἀμέσως, ὅτι οἱ τῶν συμμάχων στρατηγοὶ ἦσαν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον οἱ τῶν Θηβαίων στρατηγοί, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὰς συνθήκας τῆς συμμαχίας, εἶχαν τὴν ἀρχηγίαν τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων (Αἰσχ. 3, 143 καὶ σ. 250⁷⁾); Ἐκεῖ παραθέτω πολυάριθμα

¹⁾ Πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀρνεῖται καὶ αὐτὸς ὁ B e l o c h, Griechische Geschichte III² 1,572, ὅστις, ὡς γνωστόν, εἶναι ὁ φανατικώτερος ἐγκωμιστής τοῦ Φιλίππου εἰς βάρος καὶ τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

χωρία, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται α') ὅτι ὁ φιλοθήβαιος Δημοσθένης δὲν εὐρίσκετο πάντοτε εἰς ὀμαλὰς σχέσεις μὲ τοὺς ἐν Θήβαις ἀρχηγούς κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καὶ δι' αὐτὸ ἠναγκάζετο νὰ χρησιμοποιῇ τὴν τεραστίαν του ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῶν Θηβῶν β') ὅτι οἱ στρατηγοὶ τῶν Θηβαίων κατηγοροῦντο, ὅτι διέπραξαν πολλὰ λάθη, καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις, μὲ τὴν χαιρεκακίαν τοῦ ἀποφορτιζομένου τὰς ἰδίας εὐθύναις, εὐχαρίστως ἤκουαν τὰς περὶ προδοσιῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων εἰς βάρος αὐτῶν διαδόσεις¹⁾).

5) Δημοσθενικὰς ἀντιλήψεις καὶ προσπάθειαν συγκεκαλυμμένην καὶ εὐπρεπὴ πρὸς δικαιολογίαν τῆς πολιτικῆς του εὔρον καὶ εἰς τὴν § 18 (πρβλ. ἰδίως ὅτ' ἐντὴν ταῦτα κοιλύειν ἀσφαλῶς καὶ τὰ ἐν σ. 249² παράλληλα χωρία), καὶ εἰς τὰ περὶ ἀγνοίας καὶ κακίας (πρβλ. 18, 45. 62. 9, 64. 67. 19, 185 κλπ.) καὶ εἰς τὰ περὶ μνησικακίας (πρβλ. τὰ ἐν σελ. 249³ ἀπαριθμούμενα χωρία²) καὶ εἰς τὰ περὶ τῆς εἰρωνείας τῶν Ἑλλήνων (τὰ χωρία ἐν σ. 249⁴). Καὶ δικαίως, διότι ἐνταῦθα ὁ ρήτωρ ταυτίζει τὴν πολιτικὴν του μὲ τὴν πολιτικὴν τῶν πεσόντων, ἐπιτυχῶς καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ δι' ἐκείνους.

6) «Ἰσχυρότερον ὁμῶς³⁾ ἢ ὄλαι αὐταὶ αἱ λεπτομέρειαι μαρτυρεῖ ὑπὲρ τῆς γνησιότητος ἢ ἀπουσία κάθε στοιχείου ἐνδεικτικοῦ σοφιστικῆς μελέτης (declamatio). Οἱ συγγράφοντες ὑποβολιμαῖα ἔργα συνηθίζουν νὰ ὑπερβάλλουν εἰς τὰ ἄκρα μέχρι παραποιήσεως τὰ χαρα-

¹⁾ Ὁ κ. Τραχήλης μάλιστα σ. 207¹ δὲν δυσκολεύεται ν' ἀποκαλύψῃ, ἀπὸ ποῦ ἔχουν ληφθῆ, ὅσα λέγονται εἰς βάρος τῶν Θηβαίων στρατηγῶν ἀπλούστατα ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Θεοπόμπου «τοῦ τόσο ἐχθρικῶς πρὸς τὸν Φίλιππον διακειμένου». Καὶ ἰδοὺ ὅτι ὁ ιστοριογράφος τοῦ Φιλίππου, ὁ ζήσας εἰς τὴν αὐλήν του ἐπὶ μακρὸν καὶ πρῶτος διηγηθεὶς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν μὲ κέντρον τὸν Φίλιππον καὶ ὀνομάσας σύγγραμμα ἱστορικὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, μεταβάλλεται εἰς ἐχθρὸν τοῦ Μακεδόνο. Πάλιν καλά...

²⁾ Ὁ κ. Τραχήλης φυσικὰ δὲν δυσκολεύεται σ. 213 νὰ εὔρη ὅτι «ἀτόπως λέγονται ἐνταῦθα», ἀφ' οὗ, λέγει, «ἐπρόκειτο περὶ κινδύνου καὶ σωτηρίας αὐτῶν τῶν Ἀθηναίων». Ἐπρεπε, βλέπετε, ὁ γνήσιος Δημοσθένης νὰ ψάλῃ τὸν ἀναβαλλόμενον ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἀνέλαβε νὰ ἐγκωμιάσῃ τότε δὲν θὰ ἦτο «ἀτόπος». Καὶ ὁμῶς ὑπάρχουν τόσα χωρία ἄλλων λόγων ἐξαίροντα τὴν ἀμνησικακίαν τῶν Ἀθηναίων!

³⁾ Μεταφράζω τὴν σχετικὴν περικοπὴν τῆς μελέτης μου σ. 251.

κτηριστικά γνωρίσματα ἑνὸς συγγραφέως. Ὁ συγγραφεὺς ἐπιταφίου εἰς τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντας, ὅστις θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ τὸν Περὶ τοῦ στεφάνου καὶ ἄλλα Δημοσθενικά συγγράμματα, ἀσφαλῶς δὲν θᾶφηνε νὰ τοῦ διαφύγῃ ἢ περίστασις νὰ δώσῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Δημοσθενικὸν χαρακτήρα, παρεμβάλλων βιαίας μομφὰς κατὰ τῶν προδοτῶν, ὕβρεις κατὰ τοῦ Φιλίππου, ἐξορκισμοὺς καὶ ἐπικλήσεις Μαραθωνομάχων¹⁾, σφοδρὰ παράπονα κατὰ τῆς ἀδρανείας τῶν Ἀθηναίων κλπ. Ἐνταῦθα λείπουν ὅλα τὰ παρόμοια· τὸ πολὺ ὑπαινιγμοί τινες ἐλαφροὶ γίνονται. Ἡ προσωπικότης τοῦ Δημοσθένους δὲν προβάλλεται, καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐμφαίνει αἴσθημα τοῦ μέτρου καὶ τοῦ προσήκοντος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἴδιον λογίου τοῦ γραφείου, ἀλλ' ἀνδρὸς γνωρίζοντος, τί ἐπιτρέπεται νὰ λεχθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐν τῷ Κεραμειῷ καὶ τί πρέπει νὰ παρασιωπηθῇ».

Μεταβαίνων κατόπιν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους τοῦ Ἐπιταφίου σ. 252 - 55, παρατηρῶ :

1) Ὅτι λείπουν τελείως ἀνάττικοι τύποι καὶ λέξεις, ἐν ᾧ δὲν ὑπάρχει κανένα παράδειγμα ἔργου μεταγενεστέρου, σχετικῶς ἐκτενοῦς, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ παρουσιάζῃ τοιαῦτα στοιχεῖα, καὶ ἂν ἀκόμη προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ δεξιωτέρου Ἀττικιστοῦ. Ἀκόμη καὶ ὁ κ. Τραχήλης σ. 210 ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἐγράφη « εἰς γλῶσσαν οὐχὶ πολὺ ἀφισταμένην τῆς καθαρᾶς Ἀττικῆς », καὶ ἐν ᾧ παρουσιάζει πλῆθος λέξεων « μὴ Δημοσθενείων » (θὰ ὁμιλήσω περὶ αὐτῶν κατωτέρω), οὐδεμίαν παρουσιάζει λέξιν, περὶ τῆς ὁποίας ῥητῶς νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι εἶναι ἀνάττικος.

2) Ὅτι μέγας ἀριθμὸς ἰδιαιτέρως προσφιλῶν εἰς τὸν Δημοσθένην λέξεων καὶ φράσεων ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ἐπιτάφιον (παραθέτω 24 παραδείγματα), χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ οὔτε ἓνα παράδειγμα

¹⁾ Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μαραθὼν καὶ ὁ Κυνέγειρος, ὧν οὐκ ἂν τι ἄνευ γένοιτο. καὶ ἄσι ὁ Ἄθως πλείσθω καὶ ὁ Ἑλλάσποντος πεζευέσθω καὶ ὁ ἥλιος ὑπὸ τῶν Μηδικῶν βελῶν σκεπέσθω καὶ Ἑρόξης φευγέτω καὶ ὁ Λεωνίδας θαυμαζέσθω καὶ τὰ Ὀθρῶν γράμματα ἀναγινωσκέσθω, καὶ ἡ Σαλαμὶς καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον καὶ αἱ Πλάταιαι πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνά, γράφει εἰρωνευόμενος τοὺς σοφιστὰς ὁ Λουκιανὸς (Ρητόρων διδάσκ. 20).

λέξεως Δημοσθενικῆς ἀκαίρως, χάριν μιμήσεως ἀπλῶς, χρησιμοποιουμένης, οὔτε ἓνα παράδειγμα προτάσεως Δημοσθενικῆς αὐτολεξεῖ σχεδὸν παρατιθεμένης, ὅπως βλέπομεν εἰς τοὺς πραγματικοὺς μιμητὰς τοῦ Δημοσθενικοῦ ὕφους. Παραθέτω μίαν καὶ μόνην πρότασιν τοῦ Πρὸς τὴν Φιλίππου ἐπιστολῆν λόγου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ἀναξιμένης, σύγχρονος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὄχι τυχαῖος συγγραφεύς, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἐμφάνισιν Δημοσθενικὴν, καὶ προσθέτω ἐν παρενθέσει τὰ γνήσια Δημοσθενικὰ χωρία 11,17: ἡμεῖς δὲ — εἰρήσεται γὰρ τὰληθῆ — οὐδὲν ποιοῦντες ἐνθάδε καθήμεθα, μέλλοντες αἰεὶ (4, 9 μέλλοντας ἡμᾶς καὶ καθημένους) καὶ ψηφίζόμενοι καὶ πυνθανόμενοι κατὰ τὴν ἀγορὰν εἴ τι λέγεται νεώτερον (4,10 ἢ βούλεσθε περιόντες αὐτῶν πυνθάνεσθαι «λέγεται τι καινόν;»). καίτοι τί γένοιτ' ἂν νεώτερον ἢ Μακεδῶν ἀνὴρ καταφρονῶν Ἀθηναίων (4,10 γένοιτο γὰρ ἂν τι καινότερον ἢ Μακεδῶν ἀνὴρ Ἀθηναίους καταπολεμῶν...) καὶ τολμῶν ἐπιστολὰς πέμπειν τοιαύτας οἷας ἠκούσατε μικρῶ πρότερον (4, 37 ὁ δ' εἰς τοῦθ' ὕβρεως ἐλήλυθεν, ὥστ' ἐπιστέλλειν Εὐβοεῦσιν ἤδη τοιαύτας ἐπιστολάς); Καὶ ἐρωτῶ· ποῦ εἰς τὸν Ἐπιτάφιον συναντᾶται τοιαύτη συρραφή Δημοσθενικῶν χωρίων καὶ φράσεων;

3) Ὑπάρχουν μερικὰ στοιχεῖα τῆς Δημοσθενικῆς γλώσσης, τὰ ὁποῖα καὶ χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ δυσμιμητότατα, διότι τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν μόλις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δι' ὑπομενετικῶν στατιστικῶν ἐργασιῶν διεπίστωσεν ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη, ἐν ᾧ οἱ ἀρχαῖοι ἐλάχιστα, ὡς γνωστόν, ἐπρόσεχαν εἰς τὰ τοιαῦτα. Καὶ εἰς αὐτὰ ὅλα συμφωνεῖ ὁ Ἐπιτάφιος μὲ τοὺς ἄλλους γνησίους Δημοσθενικοὺς λόγους:

α') Ἀποφυγὴ τοῦ συνδέσμου τε—τε καὶ μετρία χρήσις τοῦ τε—καί.

β') Δαψιλεστάτη χρήσις τοῦ ὀνοματικοῦ ἀπαρεμφάτου ἐν ἀντιθέσει πρὸς ὄλους τοὺς ἄλλους ῥήτορας. Ἡ ἀναλογία κατὰ μέσον ὄρον τῶν ὀνοματικῶν ἀπαρεμφάτων εἶναι 1, 14 ἐπὶ ἐκάστης σελίδος τῆς ἐκδόσεως Bekker εἰς τοὺς γνησίους λόγους, 1, 60 εἰς τὸν Ἐπιτάφιον. Ὁ ἐγγύτερον πρὸς τὸν Δημοσθένην κείμενος Ἀντιφῶν ἔχει 0,85, ὁ Ἰσοκράτης 0,58.

γ') Ὡς πρὸς τὴν χρήσιν τοῦ πᾶς καὶ ἅπας, ὁ μὲν Ἰσοκράτης προτιμᾷ τὸ ἅπας, ὁ δὲ Δημοσθένης τὸ πᾶς ἀκόμη καὶ μετὰ σύμφωνον,

ποτέ ὁμως μετὰ φωνῆεν τὸ ἄσπας. Ὁ Ἐπιτάφιος παρέχει ἀναλογία 12 ἄσπας: 34 πᾶς (ἐξ ὧν 18 μετὰ σύμφωνον). Ὁ ἀποδεδειγμένως νόθος Ἐρωτικὸς 17 ἄσπας: 15 πᾶς.

δ') Εὐκτική τίθεται εἰς ἐξηρτημένον ἐξ ἱστορικοῦ χρόνου λόγον ἀρκετὰ σπανίως παρὰ Δημοσθένει· ἡ ἀναλογία εἰς τοὺς γνησίους λόγους εἶναι 146:9, τοῦναντίον εἰς τοὺς νόθους 65:52. Ὁ Ἐπιτάφιος παρέχει 4 ὀριστικά, οὐδεμίαν εὐκτικήν.

ε') Τὸ ἀπαρέμφατον εἶναι παραλείπεται συχνότατα μετὰ τὰ δοξαστικά, σπανιώτερον ὁμως εἰς τοὺς νόθους λόγους· ὁ Ἐπιτάφιος το παραλείπει ὀκτάκις.

ς') Ὁ Δημοσθένης προτιμᾷ μᾶλλον τὴν σύνταξιν οἶδα + μετοχῆ παρὰ οἶδα + εἰδικῆ προτάσει· ὁ Ἐπιτάφιος παρέχει 3 φορές μόνον μετοχὴν κλπ. κλπ.

4) Ἡ ἀποφυγὴ τῆς χασμωδίας ἔγινε διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἰσοκράτους γενικὸς κανὼν τῆς ἀττικῆς πεζογραφίας, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων εἰς τὰ μεταγενέστερα ἔργα του ὑποτάσσεται, ὅσον δὲ προχωροῦμεν πρὸς τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, τόσον αὐστηρότερα τηρεῖται ὁ κανὼν, μέχρις οὗ διὰ τῶν Ἀττικιστῶν ἔρχεται ἡ ἀντίδρασις. Ὁ Δημοσθένης τὴν ἐπιτρέπει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἰσοκρατεῖους, παντοῦ, ὅπου διακόπτεται χάριν τοῦ νοήματος ὁ λόγος. Τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν Ἐπιτάφιον.

5) Τὸ σημαντικώτερον ὁμως γνῶρισμα καὶ μοναδικὸν τοῦ Δημοσθενικοῦ ὕφους εἶναι ὁ νόμος τῶν 3 βραχειῶν. Ὡς γνωστόν, διὰ στατιστικῶν ἐρευνῶν ἀνεκάλυψεν ὁ Blass, πρῶτος πάντων, ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐπιμελῶς ἀποφεύγει καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἐπιτρέπει τὴν συσσώρευσιν βραχειῶν συλλαβῶν πέραν τῶν 3, ἡ ὁποία προσέκρουε, φαίνεται, εἰς τὸ ρυθμικόν του αἴσθημα. Τὸ πρᾶγμα ἐκράτησε, καθὼς φαίνεται, μυστικὸν ὁ ῥήτωρ, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀρχαίων γνωρίζει τι περὶ αὐτοῦ. Ὅτι ὁμως ἐπιμελῶς ἐτήρει ὁ Δημοσθένης (καὶ μόνος αὐτὸς) τὸν κανόνα τοῦτον, ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἀκριβεστάτων στατιστικῶν παρατηρήσεων τοῦ Vogel, ὅστις ἀπέδειξεν, ὅτι, ἐν ᾧ παρὰ τῷ γνησίῳ Δημοσθένει αἱ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος εἶναι κατὰ μέσον ὅρον 4,57% (ἄλλοι λόγοι παρουσιάζουν μεγαλυτέραν, ὅπως ὁ μὴ τελείως ἐπεξεργασμένος Κατὰ Μειδίου, ἄλλοι δὲ μικροτέραν ἀναλο-

γίαν), εἰς ὄλους τοὺς ἄλλους Ἀττικοὺς καὶ μεταγενεστέρους πεζογράφους ἀνέρχονται εἰς τὸ ποσοστὸν 21,31 % (Αἰσχίνης) καὶ ἄνω. Διαφορὰ τεραστία! Ἡ ἰδία τεραστία διαφορὰ παρατηρεῖται μεταξὺ τῶν γνησίων λόγων τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν ἀποδεδειγμένως νόθων ἢ ψευδεπιγράφων. Λοιπὸν, ἐκ τῶν ὑποπτευομένων λόγων τηροῦν τὸν κανόνα ὁ Α'. Κατ' Ἀριστογείτονος, τὸν ὁποῖον ἐπιφανεῖς γνῶσται τοῦ Δημοσθένους, ὅπως ὁ Weif καὶ ὁ Blass, θεωροῦν γνήσιον ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλων ἐνδείξεων, καὶ ὁ Ἐπιτάφιος μὲ ἀναλογίαν ἐξαιρέσεων 6,64 %. Εἶναι τοῦτο σύμπτωσης ἀπλή;

Αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα προσεκόμισα εἰς τὴν μελέτην μου ὑπὲρ τῆς γνησιότητος. Ὁ κ. Τραχήλης τα ἀγνοεῖ ὅλα¹⁾. Ὁ ἀναγνώστης ἄς κρίνῃ, ἂν εἶναι τοιαῦτα, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται ἡ ἀγνοιά των, ἄς κρίνῃ δὲ ὡσαύτως καὶ περὶ τῆς ἀξίας μιᾶς ἐργασίας, ἡ ὁποία δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὴν πληρεστέραν, τολμῶ νὰ εἶπω, καὶ νεωτάτην πάντως διαπραγματεύσιν τοῦ προβλήματος. Ἐγὼ πάντως, ἐφ' ὅσον μέγα πλῆθος ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς γνησιότητος δὲν ἀνεσκευάσθησαν, ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι ἡ γνησιότης ἔχει ἀποδειχθῆ. Ἀλλ' ὅμως δὲν θὰ ἐπαναπαυθῶ εἰς τοῦτο. Θὰ ἐξετάσω κατωτέρω καὶ ὅλα τὰ ἄλλα «ἐπιχειρήματα» τοῦ κ. Τραχήλη, ὅσα δὲν ἐξήτασα μέχρι τοῦδε.

* * *

Τῆς ἐξετάσεως τοῦ Δημοσθενικοῦ Ἐπιταφίου προτάσσει ὁ κ. Τραχήλης σ. 197-202 ἐπισκόπησιν τῶν σωζομένων ἐπιταφίων καὶ τοῦ περιεχομένου των. Καὶ ἐδῶ δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι, εἰς τὰς ὁποίας διεφωτίσθησαν, ὅσον εἶναι δυνατόν, τὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπιταφίων, ὁ τύπος αὐτῶν καὶ οἱ κοινοὶ των τόποι, ἡ διάταξις τῆς ὕλης καὶ τὰ σχετικὰ μὲ ἕκαστον ἐκ τῶν σωζομένων προβλήματα— τῶν ἐργασιῶν τοῦ Schulthess, Schroeder, Wilamowitz, Fraustadt, τῆς E. Gossmann, τοῦ Leo Weber. Ἐπὶ ἀπλῆς ἀναγνώσεως τῶν σωζομένων ἐπιταφίων στηριζόμενος, ἐπαναλαμβάνει ὁ κ. Τραχή-

¹⁾ Καὶ ὅπου παρουσιάζεται προσκρούων εἰς ὠρισμένα πράγματα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐγὼ ἐξετάζω, δὲν προδίδει πούθεν ἄ γνῶσιν τῶν ἀπόψεών μου. Ἀκολουθεῖ τοὺς ἰδίους τοῦ συλλογισμοῦς, ὡς νὰ μὴ εἶχε γραφῆ ἢ πραγματεία μου.